

The Poetry of Grigore Vieru between the Subversive Verb and the Messianic Discourse

Poezia lui Grigore Vieru între verbul subversiv și discursul mesianic

Timofei ROȘCA

Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie

E-mail: creangalitrom@yahoo.it

Abstract

Endowed, with „the third eye”, Bassarabian poetry is meant to discover not only the beauty, but also the vice of time awareness and to neutralize it in a scientific way.

Grigore Vieru's poetry in this respect is outstanding due to the verb defiant of negative factors, as well as messianic speech with musical tones, vindictive of mind and ennobling the soul.

Rezumat

Înzestrată cu „ochiul al treilea”, poezia basarabească e chemată a descoperi nu numai frumosul inedit, dar și viciul din conștiința timpului, a-l neutraliza într-un mod specific. Lirica lui G. Vieru se impune în acest sens printr-un curaj al verbului sfidător de factori negativi, precum și prin discursul mesianic cu tonalități muzicale vindecătoare de cuget și înnobilitoare de suflet.

Key-words: *strategy, transition, messianic, totalitarianism, subversive.*

Cuvinte-cheie: *subversiv, totalitarism, democrație, tranziție, strategie.*

Nu numai în climatul social-politic și cultural totalitarist, cu legi și principii dogmatice, odioase, dar și la etapa postsovietică, de tranziție a democrației, cu nostalgie după un trecut neîndepărtat, cu opoziții și alternative dubioase, poezia basarabească nu încetează să-și exercite rolul activ, de periclitare, de subminare a rămășițelor trecutului totalitarist, care se localizează pe anumite sectoare spirituale ale tranziției sub alte măști și alte forme, ceea ce duce la periculoase confuzii în societate, în conștiința omului simplu, împovărat de griji și datorii, „eclipsă a toate”, cum spune G. Vieru în „Pictează-mi o miriște”.

Altele vor fi, însă, obiectivele și cu totul alta va fi strategia, acestea fiind dictate de imperatiile tranziției: adevărul și condiția timpului, speranța și realitatea etc. Pe cât de mult așteptată și promițătoare a fost democrația, cu premisele ei de europenizare sau globalizare, pe atât de neîndemânatică s-a dovedit ea în faza de început și ulterioară, când trebuia să-și apere propriile cuceriri. Lupta dintre partidele politice, de dreapta și de stânga, pericolul federalizării țării, amestecul dinafară, mancurtismul, carierismul și alți factori negativi au dus la o coroziune a conștiinței naționale și a clasei politice, în primul rând. Ea putea fi reabilitată printr-o străluminare din interior a fondului valoric, spiritual, material printr-o reorientare a gândirii întregii societăți, atinsă de virușii coliziei și ai confuziei, prin sfidarea vehementă a elementelor stagnante sau dușmănoase orânduirii democratice în devenire. Poezia într-un asemenea context de viață reprezintă ochiul magic, „al treilea”, contribuind la relevarea perspectivei.

În virtutea obiectivelor asumate, poezia a trebuit să-și schimbe întrucâtva registrele. Pe lângă demascarea directă a agentului subversiv opus, pe lângă pamflet, imprecăție, diatribă, ironie, sarcasm, satiră etc., ea se vrea acum „studiu”, „relație diagonală”, dialogală, se vrea intimizată, sacralizată, oratorică, e în căutarea altor resurse și formule, cu ajutorul cărora ar putea pătrunde în structurile opozitive, periculoase ale „timpului probabil” (D. Matcovschi). Poezia se „transmodernizează” (T. Codreanu), resurecționează balada, rapsodia, alegoria etc., așa încât se poate vorbi și de o stilizare a poeziei subtextuale, pe potriva unui eu poetic dispus a dialoga în sens

bahtinian cu locutorul în anumite tonalități și la anumite niveluri, așa cum le-am recunoscut în poezia lui D.Matcovschi – dur, tăios, implacabil, în creația lui V.Teleucă – emancipat, „însingurat” prin propria „metafizică”, în lirica lui An. Ciocanu – cu un acut și inspirat simț al „durerii” ș.a.

Un model de vigoare subtextuală și verb subversiv ne oferă lirica lui G.Vieru, despre care critica literară s-a rostit și pro, și contra. Ca fenomen original, recunoscut în țară și peste hotare, dar și ca factor activ în cultura și spiritualitatea românească, poezia viereană luptă pe două fronturi : unul este cel ideologic, politic, aparând interesele și destinul țării, al doilea este cel artistic propriu-zis, prin care poetul impune principiile sale de creație și de exploatare a cuvântului inspirat.

Academicianul român Paul Alexandru Georgescu îl asociază pe G.Vieru cu un contrafort al „cetății de răsărit”, care face mult pentru oprirea „invațiilor”, iar ca virtuți spirituale fundamentale exegetul numește, în special, „radicalitatea existențială”, șansa, poate ultima, de a se impune a omului în sens hamletian, „curajul de a fi bun” într-un context de istorie, când fondul sufletesc s-a sărbezit, „diamantizarea” deci cristalizarea suferinței, ca taină demiurgică, într-o „dialectică a binelui” care, la rândul-i, cunoaște mai multe etape, fiecare cu specificul ei aspectual: paradisiac, istoric sau intim [1, p. V-VII].

Să ni-l amintim din „mamă, tu ești...”, - poezie care deschidea primul volum de prestigiu pentru cititorul „matur” (I. Druță), „Numele tău”, (1968). Într-o vreme, când cenzura regimului totalitar atinsese culmea reacțiunii, poetul nostru venea să deștepte în conștiința cititorului său, mai întâi, demnitatea de om care stă înscrisă pe propriul nume: de om, de cetățean, de neam, de țară.

Prin subtextul motivului matern, ca principiu universal al existenței, în general, respectiv vocativul emblematic „Mamă...”, poetul configurează, poate pentru prima dată în poezia șaizecistă basarabeană conturul geografic al Țării Românești, cu „munți înzăpeziți”, și cu „mări albastre”, așa cum s-a înveșnicit ea în conștiința neamului. Portretul monumental începe de la „creștet” – simbol al rațiunii și al memoriei, și de la „ochi” – simbol al vederii, unde nu lipsește „albastrul” tricolorului: „Mamă / Tu ești patria mea! / Creștetul tău - / Vârful muntelui / Acoperit de nea. / Ochii tăi - / Mări albastre...” – poem redactat după călătoria în Țară.

De altfel, G. Vieru publicase și o poezie cu aluzie subtilă la tricolor. Ea se întitulează „Curcubeu” și a fost publicată în volumul „Versuri” (1965), suprimată de cenzură. De data aceasta, ca mijloace strategice, autorul aplică jocul inocent al copiilor și cuvântul încărcat cu energiile sugestiei. Jocul este principial și se încheie cu revelația pe care le-o oferă îmbinarea celor trei culori: „Și acum / S-adună iarăși / Să se joace - / Buni tovarăși - / Și cu-albastru de cicoare, / Și cu galbenul de soare, / Și cu roșu ca de foc... / De, ca frații la un loc”.

Un exemplu și mai concludent în sensul problemei la care ne referim este poezia „Formular”, publicată pentru prima dată în același volum, „Numele tău” – poezie cunoscută atât în țară, cât și peste hotarele ei. Ca efect artistic, poezia se impune, mai întâi, prin formula dialogică, de „anchetă”, iar elementul subversiv se strecoară reticent mai mult prin tonalitățile cuvintelor de răspuns la „întrebările” birocratului: „Numele și prenumele? – Eu / - Anul de naștere? / - Cel mai tânăr an: / Când se iubeau părinții mei. / - Originea? / - Ar și samăn/Dealul acel din preajma codrilor. / Știu toate doinele. / - Profesiunea? / - Ostenesc în ocna cuvintelor. / - Părinții / - Așteaptă. / - Ai fost supus judecății vreodată? / - Am stat niște ani închis: / în sine. / - Rubedenii peste hotare ai? / - Da. Pe tata. Îngropat / în pământ străin. Anul 1945”.

În critica literară, „Formularul” a fost apreciat ca o expresie a dramatismului, ca o poezie antirăzboinică de o dezarmată simplitate (S.Gruia, T.Codreanu) sau ca o „poantă globală” (M.Dolgan), comentându-se metodic, „hermeneutic” sintagmele-versuri cu transparente semnificații subversive.

Spectacolul acestui miniteatru nu este atât de exteriorizat, cum li s-a părut comentatorilor. Avem aici două concepții, două poziții de viață, dar și de creație, diametral opuse. Ele definesc, de fapt, climatul unei întregi epoci totalitariste, cu mașina ei ideologică, monstruoasă, care măcina orice produs cultural, literar apusean, modern la râșnița „realist-socialistă”. Iată de ce ni se pare prea diminuat de către critica literară „oponentul”, „anchetatorul” din poezia respectivă, definit caricatural prin calificativele de „omuleț al percheziției”, cu „un creier” cu „prea puține

circumvoluțiuni pentru a pătrunde aceste lucruri”, „păcălit” cu orice răspuns, incapabil să înțeleagă „metafora încăpătoare, dovadă că posedă un nivel de cultură destul de limitat” [2, p.194-195], precum și alte diminutive, expuse în mod cam naturalist. Înțelegem atitudinea exegezei față de cei ce terorizau intelectualitatea, dar să nu uităm că printr-o atare interpretare scădem din însăși prestața poeziei lui G.Vieru. Avem aici un duel de viziuni. Anchetatorul, și nu e unul obișnuit, cum s-ar părea, știe prea bine cine stă în fața lui. E de ajuns să ne amintim de cei ce recenzau volumele de poezii și de proză, de cei care erau împotriva alfabetului latin sau a limbii noastre cea română, de recenziile „critice” sau de monografiile despre poezia lui V.Teleucă, a lui D.Matcovschi sau a lui G.Vieru. Întrebările sunt mai degrabă niște pretexte. Nu în ele vedem adevărata față și nivelul intelectual al „anchetatorului”, ci în răspunsul poetului, care e unul strategic și țintește în conceptualitatea exponentului regimului odios. Interogat mefistofelic, poetul răspunde angelic, prin subtext, ton și aluzie, dezarmând oponentul la cu totul alt nivel, deșteptând în el demnitatea numelui pe care îl poartă cel ce are Patrie, relevând adevărata valoare a timpului și a creației – aceea de farmec și de nobil sacrificiu, ca și sensul de mamă – axă conceptuală a întregii creații vierene, ce semnifică unul din izvoarele dăinuiri omenirii, sau exilarea în propriul eu, ca o sfidare a unui regim rău întemeiat. Acceptând această logică, putem ajunge la încă o concluzie : eșuarea unei ideologii, o eșuare spectaculară, exprimată cu mijloace care transformă actul completării „formularului” cazon, „realist-socialist” în artă, ca într-un fascinant miracol, adică prin parodie, căci se parodiază ancheta, transformată în poezie, prin exploatarea eufemismelor, a paradoxului, a echivocului, dar și prin reacția eului poetic, ca un triumf asupra ispitei diabolice.

În condițiile democratismului tranzitoriu poezia lui Vieru, și nu numai a lui, s-a pomenit într-un context de viață nu mai puțin anevoios. Pe cât de liberă în comunicare, pe atât de complexată s-a văzut ea în expresie, deoarece, de data aceasta, poezia se confruntă cu un viciu inoculat de noua conjunctură social-politică și culturală critică – amestec de democratism, șovinism, nihilism, antiromânism etc. Poezia se vrea tribună, polemică, patetică. Totuși, G.Vieru, în noua ipostază a liricii sale, nu renunță la proprietățile sale temperamentale native, originare, antrenate și de un timp originar, arhetipal (M.Cimpoi). Simplitatea, sficiunea funciară, la care se referă criticul literar T.Codreanu în Postfața la volumul de Sinteză „Taina care mă apără” (2008), sunt parcă niște prelungiri din primordialul sau „primarul” existenței, aidoma „umedului bacovian”, care atrage prin reveneala saturației sensurilor. „Printr-un secret psihologic numai de el știut – menționează același exeget – blândețea imponderabilă a poetului se metamorfozează brusc în rafalele retorice plesnitoare” [3, p. 477]. „Secretul” stă, probabil, anume în acest contrast neașteptat între natura mesianică, domoală, pacifică a poetului cu fața senină și gravitatea adevărului, din care se relevă un curaj neobișnuit în poezia românească contemporană, adăugând, bineînțeles, hipersensibilitatea, unanim recunoscută. Poetul le direcționează spre cele mai grave fisuri ale fenomenului basarabean, care a cunoscut mai multe seisme, calamități social-politice, economice, culturale cu repercusiuni păgubitoare asupra psihologiei omului. Același T. Codreanu în monografia sa „Duminica mare a lui G.Vieru” menționa două fisuri: „sfâșierea” și „discordia”, prilejuind adâncirea în structurile destinale ale neamului, inspirând perspective mitice, dispoziții de creație de o nervură tematică și ideatică impresionantă.

La acest capitol poezia lui G.Vieru este interpretată în mod diferit, pentru ca însăși opera nu este uniformă. Depinde pe ce undă comunică cu ea. Dacă vrei s-o vezi bucolică, folclorică, orală, naivă, tradițional-țărănească, direct înrudită cu poezia clasicilor M.Eminescu, G.Coșbuc, T.Arghezi, L.Blaga sau O.Goga – „elementele” stau la îndemână, așa cum foarte ușor au identificat N.Manolescu sau G.Grigurcu, diferențiind în poezia lui G.Vieru și un „stil obligatoriu”.

Însă cel care caută tangențe cu propria fire, doritoare de insolit, de prospețime inedită, se va recunoaște negreșit în eterul invizibil al respirației, pe freamătul imaginarului poetic. „ – Dealule, domn dreptule,/ Mare înțeleptule!/ Aur legănând în pai /Frică tu de hoți nu ai?/ - Rupe-mi-s-ar inima/ Nu că hoții m-ar fura,/ Dar că hoții m-ar ara/ Și tot ei m-or semăna./ Dealule cu mamele/ Și cu sfinte poamele, /Cu izvoarele ce-adânci/ Ne scriu numele pe stânci”. Versurile citate au fost selectate de M.Sorescu într-un eseu de-al său. Tonul, ritmul sunt populare, evident, deși poezia nu

este „o imitație” [4, p. 59], cum recunoaște și autorul tratatului „Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură” (2008). Ca și în „Moartea ceasului”, sau în ciclurile cu genericul „La lilieci”, pe M. Sorescu în lirica lui G. Vieru îl interesează nu atât intertextualitatea, cât, mai cu seamă, „micile cristale”, dobândite în urma explorării zăcămintelor populare, prelungirea, extinderea sugestiei motivului „comun” (G. Călinescu), podul, „curcubeul de aur suspendat între cele două veșnicii” [5, p. 119]. Cu lumina acestui „curcubeu” poezia lui G. Vieru împrăștie ceața „mâniei”, a discordiei, albeața confuziei de pe retina celor ce năzuiesc orizonturile noii societăți, fără a ceda și din punctul de vedere artistic. Dimpotrivă: G. Vieru stăpânește arta cuceririi cititorului prin luminozitatea din interiorul cuvântului. Ea se traduce prin sinceritate și dăruirea sufletească totală. În acest caz, poetul se autoverifică prin gradul de convingere al celui care-i ascultă cuvântul. Revalorifică elementul artistic modern sau postmodern, în ciuda obstacolului lingvistic, caracteristic tuturor șaizeciștilor din Basarabia.

„Lipsită de răsfățul lingvistic (din bine cunoscutele motive – n.n. – T.R.) – preciza G. Vieru într-un interviu – arta poetică basarabeană este mai dezgolită. Dezgolită ca rană, ca suferință, iar nu artistic” [6, p. 539].

Pornită din „izvoarele” arhetipale, acea „durere” răzbate prin canalele comunicării (vizuale, auditive, olfactive, sinestezice etc.) ca o înțelepciune dojenitoare, chiar dacă recurge la formele sentinței, diatribei sau chiar ale satirei. Arma dintotdeauna a poeziei lui G. Vieru, inclusiv a celei publicistice, politice a fost și a rămas „omenia” (A. Păunescu). În lirica sa ea nu este o simplă categorie: e condiția de a fi în, viață și în poezie. Iată de ce versul său, indiferent de temă sau motiv, este condițional și se cere conștientizat într-un fel aparte, este premonitoriu. Însăși „taina care îl apără” pe poet stă sub semnul iconic, al plecaciunii, al maternității. Nu întâmplător același T. Codreanu definea poezia lui G. Vieru ca pe o poezie „de duminica mare”. Prin adevărul și lumina sincerității poezia sa inspiră încredere și respect.

Pe dimensiunea conceptuală (și mai puțin pe cea stilistică) a „cântării năzuinței noastre” G. Vieru este un O. Goga basarabean, dar debarasat de reticență. E mai puțin preocupat de „smălțul fulgerului”, în schimb, se încadrează pe deplin în el, căci, spune poetul: „La noi, un altfel de război s-a dus /Întâi înfîpt-au sabia-n Isus./ Apoi au ars cuvântul strămoșesc, /Azi, chiar cenușa lui ei o pândesc.../Poeții lumii cântă fetei boiul -/La noi, continuă războiul...” („Basarabie de Ană și Manole”). Este vorba de un război subtextual, bineînțeles, în proces de anevoioasă democratizare. Ruga către Domnul, atât de evlavios rostită în contextul operei poetului de la Rășinari, se transformă la G. Vieru într-un fel de colocviu, prin care se subminează viciile, se relevă învățămintele. Una din sarcinile poeziei la ora actuală e de a umaniza pustiul din sufletul omului („Trist poem despre umanizarea Pustiului”). În ajun și imediat după 1989 poetul evoca independența, suveranitatea republicii, grafia latină, limba română, respinse cu vehemență de mancurți și alte elemente opuse democrației. Subversivul transpare prin cuvântul mesianic: „Ah, din sângele ființei/ Ni l-ați smuls și pângărit/ Și pe lemnul suferinței/ Ca pe Crist l-ați răstignit!” („Cântare scrisului nostru”). Dar poezia contează și pe limbajul dur („sânge”, „smuls”, „pângărit”, „Crist”, „răstignit” etc.), cerut de gravitatea momentului istoric promițător, dar care eșuase, în mare parte, din cauza fărâmițării și lipsei de cultură politică, inclusiv în literatură, în lorică. Poezia lui G. Vieru trebuia să-și schimbe întrucâtva stilul, pentru a „umaniza pustiul” din conștiința omului. Credința, reliogizitatea a fost una dintre pârgurile vizionare ale poeziei, începând cu volumul „Acum și în veac” (2004). Mare parte a ciclului alcătuit din peste o sută de poezii stă sub semnul mesianicului. Poetul nu utilizează ostentativ motivul. Creația se prezintă ca un fel de studiu liric, când imaginarul ficțional se conjugă cu zguduitorul eveniment real, unde, culmea! suferă, de rând cu omul, însuși Creatorul: „Doamne cel din slăvile creștine,/ Ce păcate oare-ai săvârșit,/ Că te-au dus acolo și pe tine-/ În Siberii fără de sfârșit!” („Reaprindeți candela”). Uimirea cuceritoare vine să spulbere îndoiala, să dezrădăcineze viciul până și din conștiința celui pornit agresiv împotriva cauzei naționale și a poetului inclusiv. În acest caz, versul adoptă o figurație anecdotică menită să dezarmeze anume prin paradoxul ei, de o lustrativitate strigătoare la cer: „Nu inventez, cum spui,

probleme./ Și nici dureri. Într-adevăr e rău./ Ci tu ai inventat un fel de steme/ Cu spicul aplecat spre sacul tău” („Glonteale internaționalist”).

G. Vieru a scris cicluri întregi de poezii–dedicații, nu numai din stimă față de cei evocați. Ele de asemenea au un rol strategic. Personalitatea căreia i se consacră poezia reprezintă o resursă de inspirație, un fond spiritual desăvârșit, dedus, o pistă de pe care se poate relansa muza. Ea și devine perspectiva creației autorului, alt prilej sigur de a pătrunde în „fondul” psihologic „revoltat” al timpului, a reorienta mentalitatea, în orice caz, a o pune în discuție, la ordinea de zi. Din lipsă de spațiu exemplificăm un singur instantaneu dedicat cunoscutului istoric Ion Buga, înflăcărat luptător pentru unitatea și întregirea neamului. Simpla analogie vizează una din marile probleme care trebuie scoasă în văzul lumii – demnitatea, cinstea și încrederea din noi, iar cuvântul, în cazul de față „lanțul” este acel „cristal” ce luminează dinăuntru: „La gura unui izvor/ O cană atârână de lanț./ Parcă/ Am bea apa/ Din gura unui spânzurat./ Doamne, / N-a mai scăpat românul/ de lanțuri!” („Românul și lanțurile”).

G. Vieru a semnat și poezii cantabile, de bun augur, de sărbătoare și seninătate sufletească, cu „mir” pe frontispiciu. Sfințenia cântecului lecuiește sufletul. De altfel, poetul a pus pe note și poezii bisericești pentru corul de catedrală. Ciclul „Cununa de rouă” din volumul „Strigat-am către tine” (2002) debutează cu un semnificativ motto din Rabindranath Tagore: „Tot ce-i dur și tot ce-i amar în viața mea se va topi în farmecul muzicii”. Însuși G. Vieru considera că prin muzică are loc contactul omului cu divinitatea. În prefața la volumul său bilingv (român-rus) de texte, puse pe note și intitulat „Lumina toamnei”, autorul atenționează: „Ascultând glasul muzicii, descoperă-ți capul, căci stai la o masă cu zeii” [7, p.6]. Prin muzică și puterea cuvântului inspirat, deci atins de raza isusiacă, poetul ne transcende pe altă dimensiune a existenței – aceea a tainei divine de o vârstă cu timpul, când omul se vede pe sine în altă transparentă, predispus a-și reverifica crezul, a se apropia de lumina cerească, în care își poate regăsi sinele cel adevărat, unde ca și la L. Blaga se regăsește însuși Domnul : „Tu ascultă glasul pomului/ Și-al razelor astrale - / Acesta-i glasul Domnului/ Și al ființei Tale” („Glasul Domnului”).

Poezia dintotdeauna a fost lecuitoare de suflet. Subtextul poeziei nu este unul agresiv. El înseninează ființa, încălzește cugetul, îl înobilează – condiție atât de necesară timpului în care trăim.

Bibliografie

1. Georgescu Paul Alexandru. Membru corespondent al Academiei Venezuelană de Istorie și Columbiană de Limbă. *Grigore Vieru și diamantizarea omului*. În: Grigore Vieru. *Rădăcina de foc*. Raiz de Fuego. Traducere și argument final: Robert Lozinski. Prefață: Paul Alexandru Georgescu. Tabel cronologic și notă asupra ediției: Carmen Lozinski. Traducción y argumento final: Robert Lozinski. Prefacio: Paul Alexandru Georgescu. Tabla cronologica y En vez de nota sobre la edicion: Carmen Lozinski. București: Editura Minerva, 1998.

2. Dolgan Mihail. *O altă tălmăcire a „Formular” – ului vierean*. În: Mihail Dolgan: *Polifonismul creativității* (Conștiința civică și estetică a poeziei). Academia de Științe a Moldovei. Institutul de Filologie. Chișinău : *Tipografia Centrală*, 2010.

3. Codreanu Theodor. Postfață. *Duminica mare a lui Grigore Vieru*. În: Grigore Vieru. *Taina care mă apără*. Opera poetică. Ediție critică. Ediție realizată de Grigore Vieru și Daniel Corbu. Itinerar biografic și bibliografie de Daniel Corbu. Prefață de Mihai Cimpoi. Postfață de Theodor Codreanu. Iași: *Editura Princeps*, 2008.

4. Manolescu Nicolae. „Mamă, tu ești patria mea”. În: Grigore Vieru, poetul. Academia de Științe a Moldovei. Institutul de Filologie. Colecția Academică. Chișinău: *Știința*, 2010.

5. Sorescu Marin. *Grigore Vieru și lirica esențelor*. În: Grigore Vieru, poetul. Academia de Științe a Moldovei. Institutul de Filologie. Colecția Academică. Chișinău: *Știința*, 2010.

6. În loc de postfață (*Eugen Comarescu în dialog cu Grigore Vieru*). În: Grigore Vieru. *Strigat-am către tine*. Volum antologic de autor. București. Chișinău: *Editura Litera Internațional*, 2002.

7. Vieru Grigore. *Melisme*. În: Grigore Vieru. *Lumina toamnei*. Chișinău: *Literatura artistică*, 1985.